

Верховний
Суд

«Проблематика виселення в сучасних умовах»

Василь Крат,
суддя Верховного Суду, кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

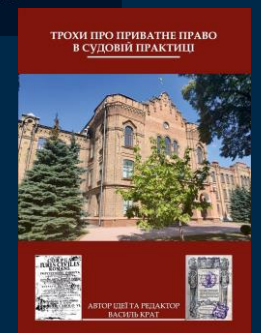
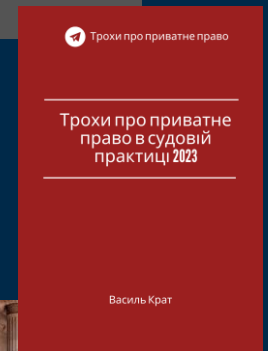
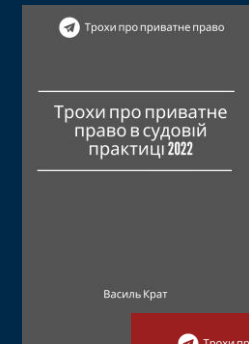
09 лютого 2024 року

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

1. Щодо Цивільного кодексу як основного «регулятора»

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова ВП ВС від 22.06.2021 у справі № 334/3161/17

15. Відтак хоч Закон № 1952-IV прийнятий пізніше, проте статтею 4 ЦК України встановлено, що інші закони України приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України, а на суб'єкта законодавчої ініціативи, що подає до Верховної Ради проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, покладено обов'язок одночасно подати до Верховної Ради проект закону про внесення змін до ЦК України, які мають розглядатися одночасно.

16. Оскільки на момент виникнення спірних правовідносин відповідні зміни до ЦК України подані не були, то з огляду на положення статті 4 ЦК України та позицію Конституційного Суду України застосування колізійного принципу *lex posterior derogat priori* (лат. «пізніший закон скасовує попередній») у цій ситуації неможливе.

17. Отже, зазначення у ЦК України про необхідність прийняття інших законів відповідно до цього Кодексу є достатньою підставою вважати, що норма ЦК України превалює над однопредметною нормою іншого нормативно-правового акта, який має юридичну силу закону України.

Стаття 4 ЦК & Пріоритет ЦК

Постанова КЦС від 08.11.2023 в справа № 755/3412/22

У доктрині приватного права зауважується, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по горизонталі) (див. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків: ЕКУС, 2020. - С. 45). Стосовно виміру ієрархії актів цивільного законодавства по горизонталі, то в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК (як основного регулятора приватних відносин) над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався, зокрема, Конституційним Судом України (див. рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), Верховним Судом України (див. постанову Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, постанову Верховного Суду України від 16 грудня 2015 року у справі № 6-2023цс15), Великою Палатою Верховного Суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року в справі № 334/3161/17 (провадження № 14-188 цс 20) (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 січня 2023 року в справі № 676/47/21 (провадження № 61-8014св22)).

Тому для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (статті 428 ЦК чи пункт 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») потрібно застосовувати частину другою статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів. Оскільки у пункті 3 статті 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» по іншому визначені правові наслідки відсутності договору між співсуб'єктами прав на торговельну марку і він суперечить статті 428 ЦК, то з урахуванням правила про пріоритетність норм ЦК над нормами інших законів, застосуванню підлягає стаття 428 ЦК.

ЦК & ЖК (проблема виселення колишніх членів сім'ї)

Окрема думка КЦС ВС від 21.12.2021 у справі № 359/2087/19

4. Слід відмітити, що законодавець при прийнятті ЦК України у статті 9 не визначив особливостей застосування положень ЦК України щодо ЖК. Це і не дивно, оскільки відносини, регулювання яких міститься в ЖК, в більшості своїй є цивільно-правовими та мають регулюватися саме ЦК України.

4.2. Для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (ЦК чи ЖК) слід застосовувати частину другу статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався як Конституційним Судом України (рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 у справі № 6-59цс13, постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15).

ЦК & ЖК (проблема виселення колишніх членів сім'ї)

Окрема думка КЦС ВС від 21.12.2021 у справі № 359/2087/19

4.3. У статтях 401 - 406 ЦК України відбулося закріплення кардинально іншого правового регулювання порівняно із положеннями статей 156, 157 ЖК. Це свідчить про те, що з набранням чинності ЦК України, тобто з 01 січня 2004 року, положення статей 156, 157 ЖК УРСР не повинні застосовуватися, оскільки суперечать статтям 401 - 406 ЦК України.

4.4. Аналіз висновків, зроблених в постанові Великої Палати Верховного Суду від 13 жовтня 2020 року у справі № 447/455/17 (провадження № 14-64цс20), свідчить, що в постанові базуються на принципово помилковій тезі про допустимість регулювання спірних правовідносин одночасно і ЦК і ЖК, без врахування норм статті 4 ЦК України, рішення Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012. Зокрема вказано, що «при розгляді питання про припинення права користування колишнього члена сім'ї власника житла, суди мають приймати до уваги як формальні підстави, передбачені статтею 406 ЦК України, так і зважати на те, що сам факт припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням, та вирішувати спір з урахуванням балансу інтересів обох сторін». Тобто фактично виключна правова проблема щодо того, які саме норми слід застосовувати (ЦК чи ЖК) при розгляді спорів за позовом власником житла про виселення колишнього члена сім'ї власника житла залишилася невирішеною.

2. Щодо Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Проблема виселення власником, який придбав на торгах предмет іпотеки, колишнього власника

Окрема думка суддів КЦС ВС від 21.12.2021 у справі № 359/2087/19

1. Відповідно до частини першої статті 319 ЦК України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Право власності, як суб'єктивне цивільне право, містить у своєму складі: правомочність на власні дії; правомочність вимоги від інших; та правомочність захисту. Найбільш значущою для власника є правомочність на власні дії, яка характеризується як:

- 1.1. пряме та безпосереднє панування над річчю. Власник здійснює надані йому правомочності своєю владою, не тільки незалежно від інших осіб, а й у такому правовому полі, коли не може бути ніякої влади над цією ж річчю з боку інших суб'єктів. Дії власника обумовлені його інтересом;
- 1.2. виключне панування особи над річчю, тобто таке панування, що унеможлиблює втручання інших осіб, на яких покладено пасивний обов'язок утримання, від вчинення подібних дій;
- 1.3. абсолютність влади полягає в наданні власнику закріпленої правом можливості визначати, яким чином поводитися зі своєю річчю, коли та як реалізовувати свої правомочності по відношенню до неї.

2. Згідно з частиною першою та другою статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Тобто, непорушність права власності проявляється у тому, що правомірним буде визнане лише таке позбавлення права власності або обмеження у його здійсненні, яке відбувається у випадках і в порядку, встановлених законом.

3. Європейський суд з прав людини вказує, що найважливішою вимогою статті 1 Першого протоколу є те, що будь-яке втручання органу влади у мирне володіння майном має бути законним. Цей принцип означає, що застосовні положення національного законодавства є достатньо доступними, чіткими та передбачуваними у їх застосуванні (BUDCHENKO v. UKRAINE, № 38677/06, § 40, ЄСПЛ, від 24 квітня 2014 року).

Проблема виселення власником, який придбав на торгах предмет іпотеки, колишнього власника

Окрема думка суддів КЦС ВС від 21.12.2021 у справі № 359/2087/19

8. Спосіб, у який тлумачиться та застосовується стаття 40 Закону України «Про іпотеку» та стаття 109 ЖК у висновках, викладених у постановках Верховного Суду України від 21 жовтня 2015 року по справі № 6-1484цс15 та від 22 червня 2016 року по справі № 6-197цс16, призводить до наслідків, несумісних із принципами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Застосування статті 40 Закону України «Про іпотеку» та статті 109 ЖК до правовідносин, на які вони не розраховані, порушує вимоги Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо «якості закону», не є чітким або передбачуваним.

10. Застосування висновків, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 753/12729/15-ц (провадження № 14-317цс18) та в постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2019 року у справі № 643/18788/15-ц (№ 14-93цс19) призводить до ситуації, за якої власник житла - особа якій належить суб`єктивне цивільне право (право власності), не може його захистити. Навряд чи таке застосування передбачуване, відповідає положенням частини третьої статті 16 ЦК України, якщо на нового власника житла покладено обов`язок по забезпеченню колишнього власника житла та членів його сім`ї житловим приміщенням, що призводить до порушення справедливого балансу. По своїй суті при застосуванні висновків, викладених у постанові Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2018 року у справі № 753/12729/15-ц (провадження № 14-317цс18) та в постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2019 року у справі № 643/18788/15-ц (№ 14-93цс19), відбувається покладення індивідуального та надмірного тягара на нового власника, який порушує справедливий баланс. У схожій ситуації Європейський суд з прав людини констатував порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (КОРҮТОК v. RUSSIA, № 48812/09, § 37-39, ЄСПЛ, від 15 січня 2019 року).

Стаття 8 & Протокол 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

BILYAVSKA v. UKRAINE (№ 84568/17)

Справа розглядається Європейським судом за статтями 6, 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 1 Першого Протоколу до Конвенції у зв'язку зі скаргами заявниці на те, що національне законодавство та його тлумачення національними судами, непропорційно обмежує її можливість виселити небажаних співмешканців та отримати повне володіння своїм майном з метою його використання як її власний дім.

Стаття 8 & Протокол 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

BILYAVSKA v. UKRAINE (№ 84568/17)

Посилаючись на статті 6 і 8 Конвенції та статтю 1 Протоколу № 1, заявниця скаржитья, по суті, на те, що національне законодавство, як його тлумачили та застосовували національні суди у її справі (зокрема, статті 116, 156 та 157 Житлового кодексу 1983 року), непропорційно обмежувало її можливість отримати повне володіння своїм майном з метою використання його як власного житла, вільного від незручностей, спричинених небажаними співмешканцями. На неї було покладено обов'язок за замовчуванням надавати житло її повнолітнім дітям з їхніми сім'ями без забезпечення належного механізму для збалансування різних інтересів

Стаття 8 & Протокол 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

BILYAVSKA v. UKRAINE (№ 84568/17)

Чи мало місце втручання у мирне володіння заявницею своїм майном у розумінні статті 1 Першого Протоколу? Якщо так, то чи було це втручання необхідним для контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів?

Зокрема, чи поклало це втручання надмірний індивідуальний тягар на заявницю (наприклад, порівняти з рішенням у справі «Касмі проти Албанії» (Kasmi v. Albania), № 1175/06, пп. 77-86, від 23 червня 2020 року)?

Чи був спірний будинок «житлом» заявниці у розумінні статті 8 Конвенції? Якщо так, то чи мало місце порушення права заявниці на повагу до її житла всупереч статті 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Левчук проти України» (Levchuk v. Ukraine), № 17496/19, пп. 81-91, від 3 вересня 2020 року)?

Виселення «bamboccioni»

📖 Цікавий кейс розповідає The Guardian про «великих дітей», яких в Італії називають «bamboccioni».

✍️ На користь італійки винесено рішення суду про виселення двох повнолітніх синів із будинку, де вони проживали разом із нею та відмовлялися нести витрати по господарству та комуналці.

✍️ Мешканка м. Павії 75 років, яка стомилася вмовляти двох повнолітніх синів (40 і 42) вийти в самостійне життя або ділити з нею витрати на господарство (обидва працюють), звернулася до місцевого суду, щоб їх виселити.

🔗 Суд зазначив, що, хоча діти від самого початку мали право жити з позивачкою, з огляду на обов'язок батьків утримувати своїх дітей, але цей обов'язок не поширюється на повнолітніх. Синам надано час виселитися до 18.12.23.

3. Щодо «нетипових» сфер, дотичних до виселення

Виселення і обмежувальний припис

Постанова КЦС ВС від 28.04.2020 у справі № 754/11171/19

Частиною другою статті 26 Закону № 2229-VIII передбачено, що обмежувальним приписом визначаються один чи декілька таких заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою; 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи; ... 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;

Відповідно до частин першої, другої статті 321 ЦК України право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

Тлумачення наведених норм дає підстави для висновку, що тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом № 2229-VIII, є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосуванні такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

Виселення і канонічне право

Постанова ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 607/15144/20

Правосуддя здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення (стаття 124 Конституції).

Статтею 55 Конституції України кожній людині гарантовано захист його прав та свобод, а тому суд не повинен відмовляти особі в прийнятті чи розгляді скарги з підстав, передбачених законом, який це право обмежує.

Спір з приводу права користування житловим приміщенням, розташованим в будівлі, належній на праві власності релігійній організації, що виник між цією релігійною організацією та фізичною особою, підлягає вирішенню судом відповідно до статті 19 ЦПК України.

Виселення і канонічне право

Окрема думка суддів ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 607/15144/20

Канон 917 ККСЦ передбачає, що постійне або тимчасове місце проживання втрачається через вибуття з місця з наміром не вернутися, з дотриманням приписів канонів 913 і 915.

Тож можна зробити висновки про те, що питання проживання в монастирі є виключно внутрішньоцерковною справою, оскільки набуття права на користування келією у монастирі пов'язано виключно із набуттям монашого статусу та регулюється положеннями відповідних Канонів.

Виселення і канонічне право

Окрема думка суддів ОП КЦС ВС від 12.06.2023 у справі № 607/15144/20

Саме канонічним правом врегульовано порядок та підстави вселення монахині до монастиря, надання їй келії (яка може змінюватися і служить молитовнею, а не є особистою кімнатою для проживання). Так само канонічним правом врегульовано наслідки вибуття монахині з місця її проживання з наміром не повернутися. Приписи національного законодавства не регулюють відносини, що виникають з приводу користування келією у релігійній організації. З огляду на викладене, вважаємо, що мета використання монашої келії, а саме дотримання правил монашого життя свідчить про те, що це приміщення не може вважатися житлом у розумінні статті 8 Конвенції, оскільки у разі втрати монашого стану особа не може проживати поруч з іншими монахинями, які продовжують сповідувати релігійні потреби та нести обіти послуху, чистоти, вбозтва. Тобто така особа набуває статусу сторонньої особи і позбавляється права вступати на територію монастиря з огляду на клявзуру.

Відтак, питання надання дозволу на перебування чи права на проживання в монастирі особі, яка належить (належала) до чернечого стану, регулюється канонічним, а не національним (цивільним) правом.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!